

TRENDBROTT?

LENNART WEIBULL & SÖREN HOLMBERG

Berlinmurens fall i den 9 november 1989 var för många en mycket viktig symbolhandling. Det som kunnat utläsas ur den östeuropeiska händelsutvecklingen blev plötsligt påtagligt och konkret. Ett gammalt och slitet system kollapsade. I Tyskland kom denna förändring att benämnas "*die Wende*", vändpunkten. Att det på många sätt verkligen var en vändpunkt torde vara ställt utom tvivel. Det är dock inte lika uppenbart om det som bevitnades var slutet på något gammalt eller början på något nytt.

Förändringarna i Östeuropa under andra hälften av 1980-talet är en tacksam relief för den opinionsutveckling som skett i Sverige under samma tid och som dokumenterats av de tidigare SOM-undersökningarna. Decenniet har kännetecknats av en ekonomisk högkonjunktur med tillväxt på de flesta områden. Värderingsmässigt har 1980-talet dominerats av den nya individualismen. Individuella lösningar har framhållits som överlägsna de kollektiva. Traditionella organisationer och folkrörelser har kämpat i motvind. Detta har bl a tagit sig uttryck i ett kraftigt fallande förtroendesiffror för regering och riksdag och en genomgående minskad tilltro till fackliga organisationer. Opinionsstödet för den offentliga sektorn har överlag gått ner. Det är inte orimligt att sätta denna svenska utveckling i samband med det som skett i Östeuropa under samma tid.

1980-talet har samtidigt inneburit en kraftig expansion för medier av olika slag. Under detta decenniet har framför allt underhållningsmedier som video och satellitkanaler slagit igenom. De traditionella medierna som exempelvis dagstidningarna har dock behållit sin starka ställning och t o m haft några av sina mest lönsamma år någonsin. Tiden för tidningsläsning har hållit sig på en stabil nivå. Framförda förväntningar om att ungdomar i TV- och videoåldern skulle börja svika de tryckta medierna har inte fått något belägg i SOM-undersökningarna.

Samtidigt har det vuxit fram ett ökat intresse för omvärlden. Detta har betecknande nog främst gällt Västeuropa. Opinionsstödet för EG har ökat kraftigt, medan EG-motståndarnas engagemang har minskat. Under samma tid har motståndet mot kärnkraften gått ner kontinuerligt och människors ideologiska åsikter förskjutits åt höger.

Precis som Berlinmurens fall kan det svenska regeringsskiftet hösten 1991 närmast betraktas som en väntad bekräftelse på en långsiktig opinionsutveckling. Det vi nu måste fråga oss är om regeringsskiftet inträffande motslutet av en gammal opinionstrend - åttiotalets högervåg - eller i början på något nytt. I vilken utsträckning kan 1980-talets trender även fortsättningsvis skrivas fram? Det är den fråga som stått i centrum för analysen av SOM-undersökningen 1991.

* * *

De kapitel som redovisas i denna volym har på olika sätt sökt att belysa vad som faktiskt skett i opinionen och i medierna. Det finns en rad observationer som gör det motiverat att tala om ett tänkbart trendbrott. Mellan hösten 1990 och hösten 1991 har många kurvor brutits eller ändrat karaktär. Låt oss ta några exempel.

Synen på den offentliga sektorn har ånyo blivit mer positiv. Mellan 1987 och 1990 steg andelen som ville minska den offentliga sektorn från 37 till 56 procent, medan de som motsatte sig en minskning sjönk från 34 till 18 procent. 1991 års siffror visar att båda kurvorna brutits. Som Lennart Nilsson visar i sin artikel ligger värdena 1991 mitt emellan 1989 och 1990 års siffror. Det är framför allt bland socialdemokrater och vänsterpartister som trenden vänt.

Kärnkraftsopinionen har också förändrats under 1991. Andelen motståndare växer ånyo något, om än från en mycket låg nivå. Andelen kärnkraftsmotståndare i Sverige är mindre både 1990 och 1991 än någonsin tidigare. Uppmärksamheten för miljöfrågorna, som är kopplade till kärnkraftsdebatten, kan vara ytterligare en indikator på att opinionsvinden ändå har vänt när det gäller kärnkraft och miljö. Andelen människor som anger att miljön är en viktig samhällsfråga ökar på nytt i SOM-undersökningen 1991, efter att ha gått ned 1989 och 1990.

Det allmänna förtroendet för regering och riksdag som föll drastiskt mellan 1988 och 1990 har vänt och kurvan för inställningen till fackliga organisationer har planat ut. Visserligen är förtroendet inte tillbaka vid 1989 års nivå, men när det gäller regeringen är skillnaden marginell. Maria Elliot visar i sin artikel att det inte oväntat är de borgerliga sympatisörerna som nu har en positivare inställning till regeringen.

Massmedierna har däremot tappat i förtroende. Detta visar sig framför allt gälla dagspressen, som minskar i tilltro för tredje året i rad. Också i fråga om prenumeration finns det en liten försvagning för morgonpressen. Den minskning som observerades redan 1990, men då inte var statistiskt säkerställd, återkommer i SOM-undersökningen 1991. Mycket talar för att den försämrade konjunkturen har haft betydelse. Den totala exponeringen för morgonpress har dock inte minskat. Karin Björkqvist-Hellingwerf kan också visa att tillkomsten av och tittandet på satellitkanaler inte har något samband med dagstidningsläsning. Snarast förefaller ökningen i satellittittandet ha gått ut över video, ett "självständigt" medium som under senare år nästan helt ändrat karaktär och blivit ett sätt att spela in TV-program.

Det stigande opinionsstödet för EG som varit karakteristiskt för 1980-talets andra del har bytts i en kraftig minskning, samtidigt som EG-motståndet ökat. Som Rutger Lindahl framhöll redan i sin analys av SOM-undersökningen 1990 var en sådan utvecklingsannolik, bl a beroende på att andelen människor med låg uppmärksamhet i EG-frågan hela tiden varit mycket stor.

Också den nya mätserien BALTICOM, som startade i och med SOM-undersökningen 1990, ger vid handen att det mellan 1990 och 1991 har skett en viss minskning i svenskarnas intresse för omvärlden. Artikeln diskuterar i vad mån detta skall ses som uttryck för förändringar i omvärlden eller förändringar i Sverige. Mycket tyder dock på att situationen i Sverige - regeringsskifte och försämrad konjunktur - är en viktig faktor bakom det minskade omvärldsintresset.

Trots de redovisade tendenserna är opinionen dock i ett längre perspektiv förhållandevis stabil. De åsikter som framträder i SOM-undersökningen 1991 ligger vanligen mellan 1989 och 1990 års siffror. En alternativ förklaring skulle således vara att trenden faktiskt inte har

vänt, utan att det istället var år 1990 som var ett extremt avvikande år, då vinden blåste ovanligt starkt i en riktning. Ett argument för trendbrott kan dock vara att 1991 års SOM-undersökning redovisar en ökad kritik även mot ekonomiska institutioner: människors tilltro till banker och storföretag har minskat kraftigt. Möjligen skall också den tilltagande tveksamheten inför kärnkraften och det ökade stödet för den offentliga sektorn förstås i detta sammanhang.

Det ligger nära till hands att se en del av opinionssvängningarna mot bakgrund av den försämrade ekonomiska konjunkturen. Det är därför måhända för tidigt att spekulera i år 1990 som högervågens toppår, precis som 1968 var den tidigare vänstervågens toppår. Men det är otvivelaktigt så att många av resultaten i denna volym pekar på att högervägen svallade högre 1990 än 1991. Framtida SOM-studier får visa vart opinionsvindarna bär.